آسیب های همسرگزینی در فضای مجازی

ندا متین پور[1]

چکیده

با توسعه فضای مجازی، همسرگزینی آنلاین به یکی از شیوه‌های رایج در جامعه معاصر تبدیل شده است. این پدیده در کنار فرصت‌هایی همچون افزایش دامنه انتخاب، با آسیب‌هایی نظیر کاهش شناخت عمیق، پنهان‌سازی هویت، ارائه اطلاعات نادرست و شکل‌گیری روابط سطحی همراه است. یافته‌های پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ازدواج‌های مبتنی بر آشنایی مجازی، به دلیل فقدان تحقیق کافی و نبود نظارت خانواده، با افزایش ریسک طلاق و بروز مشکلات روان‌شناختی و اجتماعی مواجه‌اند و باعث تضعیف بنیاد خانواده خواهد شد که به شدت آسیب‌زا است. بر این اساس، نقش آموزش سواد رسانه‌ای و مشاوره تخصصی در کاهش آسیب‌های ناشی از همسرگزینی در فضای مجازی، حائز اهمیت است. بنابرین، این مقاله با بهره‌گیری از روش تحلیلی-توصیفی و مرور نظام‌مند مطالعات و منابع علمی مرتبط، به واکاوی ابعاد و انواع آسیب‌های همسرگزینی در فضای مجازی پرداخته و راهکارهایی را برای کاهش این آسیب‌ها ارائه خواهد داد.

کلمات کلیدی: آسیب شناسی، ازدواج، همسرگزینی، فضای مجازی.

[1] سطح دو، حوزه علمیه الزهرا(س)

مقدمه

در دنیای امروز که تکنولوژی به بخش‌های مختلف زندگی انسان‌ها نفوذ کرده است، فرآیندهای سنتی همچون انتخاب شریک زندگی و ازدواج نیز از این تغییرات تأثیر پذیرفته‌اند. یکی از پدیده‌های نوظهور در این زمینه، همسرگزینی آنلاین است که در آن افراد از طریق پلتفرم‌های اینترنتی و اپلیکیشن‌های مختلف به آشنایی و ایجاد ارتباطات عاطفی و اجتماعی پرداخته و در نهایت ممکن است تصمیم به ازدواج بگیرند. با توجه به رشد روزافزون فضای مجازی و استفاده گسترده از آن در جوامع مختلف، همسرگزینی آنلاین به یکی از روش‌های معمول برای آشنایی و انتخاب شریک زندگی تبدیل شده است.

با این وجود، این فرآیند، به‌ویژه در کشورهایی که ازدواج‌های سنتی و فرهنگی جایگاه ویژه‌ای دارند، با چالش‌ها و آسیب‌های بسیاری روبروست. این آسیب‌ها ممکن است در جنبه‌های مختلف روان‌شناختی، اجتماعی، عاطفی و حقوقی خود را نشان دهند.

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل جامع آسیب‌های ناشی از همسرگزینی در فضای مجازی و ارائه راهکارهای مبتنی بر شواهد علمی، تلاش دارد تا ابعاد مختلف این پدیده را از منظر جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و فرهنگی بررسی نماید. هدف اصلی این تحقیق بررسی «آسیب‌های همسرگزینی آنلاین» در چهار حوزه اصلی شناختی، عاطفی، اجتماعی و قانونی است و به‌طور خاص، این تحقیق به دنبال پاسخ به سوال اصلی زیر است:

چه آسیب‌هایی در فرآیند همسرگزینی در فضای مجازی ایجاد می‌شود؟

با توجه به افزایش روزافزون گرایش جوانان به استفاده از بسترهای مجازی برای انتخاب همسر و تغییرات گسترده در ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، ضرورت دارد ابعاد این پدیده به صورت علمی، نظام‌مند و مبتنی بر داده‌های پژوهشی واکاوی شود تا امکان سیاست‌گذاری فرهنگی، ارتقای سواد رسانه‌ای و کاهش آسیب‌های اجتماعی فراهم گردد.

تاکنون مطالعات و تحقیقاتی در زمینه همسرگزینی و ازدواج در فضای مجازی انجام شده است. برای نمونه، پژوهش «بررسی جامعه‌شناختی نگرش جوانان نسبت به ازدواج در فضای مجازی» نوشته نادر

رزاقی و همکاران که به تغییر نگرش‌ها و ارزش‌های جوانان در اثر تعاملات آنلاین پرداخته و نشان داده است که فضای مجازی موجب تحول در معیارها و انتظارات ازدواج شده است. همچنین، مطالعه‌ای با موضوع «رویکرد کیفی تأثیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر باورها و گرایش‌های پیش از ازدواج» نوشته نعیمه ادبی و همکاران که یافته‌های آن حاکی از کاهش تمایل به ازدواج و افزایش اضطراب و احساس تنهایی در میان کاربران این شبکه‌هاست. افزون بر این، برخی پژوهش‌ها به آسیب‌های حقوقی، فقهی و فرهنگی ناشی از همسرگزینی آنلاین اشاره کرده‌اند. اما تحقیق جامعی که به تمام ابعاد آسیب‌های همسرگزینی در فضای مجازی بپردازد یافت نشد. در نتیجه، این تحقیق با استفاده از منابع معتبر داخلی و بین‌المللی، سعی در پرکردن این خلاهای تحقیقاتی دارد و تلاش خواهد کرد تا اطلاعاتی جامع و معتبر در اختیار پژوهشگران و تصمیم‌گیرندگان قرار دهد.

۱. مبانی نظری، مفاهیم و اصطلاحات

از آنجا که بررسی پدیده همسرگزینی در فضای مجازی نیازمند تبیین چارچوب منسجم و توضیح مفاهیم و اصطلاحات کلیدی مرتبط به موضوع می باشد، جهت درک بهتر و تحلیل دقیق‌تر آسیب‌های همسر گزینی در فضای مجازی در این بخش ابتدا به توضیح این مفاهیم اشاره خواهد شد.

۱-۱ جهان بینی و همسرگزینی

ازدواج برگرفته از واژه زوج به معنای جفت در مقابل فرد (جوهری، الصحاح، ۳۲۰/۱؛ ابن‌منظور، لسان العرب، ۲۹۱/۲) و به معنای قرین‌شدن با یکدیگر، شوهرکردن، زن‌گرفتن و زناشویی است(دهخدا، لغتنامه دهخدا، ۱۱۴۵۴/۸). در فقه در همان معنای لغوی و عرفی به‌کار رفته‌است و به آن نکاح نیز گفته می‌شود.

جهان بینی عبارت از تفسیر و برداشت کلی هر فرد از مجموعه هستی است. هستی شامل اموری مانند جهان مادی و ماورایی، هدف و غایت جهان، قوانین کلی حاکم بر آن، انسان و زندگی او می شود. هر فرد برخوردار از یک جهان بینی است که ممکن است بر استدلال، تعقل و شواهد علمی یا مبانی و استدلال های ساده و عامیانه، مبتنی باشد. (مطهری، ۱۳۷۸، ج۳، ص ۲۴)

شناخت هر فرد از هستی و ابعاد وجودی انسان، برگرفته از منابع حسی، علمی، عقلی و وحیانی است که این شناخت، در موقعیت های گوناگون و دوره های مختلف تاریخ، تحول یافته و عمیق تر شده است. باورهای دینی که در ارکان جهان بینی تأثیرگذار است، هستی و انسان را به گونه ای ویژه تفسیر می کند. دین اسلام آفرینش جهان و انسان را هدفمند اعلام می کند[۱]. در نتیجه، جهان بینی الهی، هستی را عین وابستگی به خداوند می داند که حرکت و تحولش نیز به سوی اوست[۲]. در مقابل، نگاه مادی به هستی و انسان، در تفسیر حوادث هستی، ابعاد وجودی انسان و تحولات تاریخی و اجتماعی، تأثیر آشکاری دارد که کمترینِ لوازم آن، غفلت از خالق هستی[۳]، هدف و نظام آن و باور به زندگی صرفاً دنیوی برای انسان است. (جاثیه: ۲۴؛ سباء: ۷ ؛ یس: ۷۸ ؛ دخان: ۳۵) بر حسب جهان بینی نظام ارزشی هر فرد که خوب و بد یا باید و نبایدها در زندگی است، تعیین می شود. هر مکتب یا ایدئولوژی مبتنی بر جهان بینی خاصی است. (مطهری، ۱۳۶۷، ص۱۳)

در این میان، ازدواج و روابط خانوادگی به عنوان بخش مهمی از فضای زندگی و مهمترین رابطه اجتماعی هر فرد دارای اهمیت بیشتری است. جهان بینی و نگرش های هر فرد، در نحوه ی ازدواج و روابط خانوادگی او تجلی می یابد. انتخاب همسر و نحوهٔ رابطه با وی، شیوه ی اداره ی خانواده و روش حل مشکلات، همه متأثر از جهان بینی و نگرش های فرد است. هر نوع جهان بینی و نگرش، برای گزینش همسر، ملاک هایی ویژه دارد؛ هرچند در همه دنیا ملاک های مشترکی نیز برای همسرگزینی وجود دارد.

همسرگزینی فرایندی چندوجهی است که در فرهنگ ایرانی، ریشه در ارزش‌های دینی، خانوادگی و اجتماعی دارد. این فرایند نه‌تنها انتخاب شریک زندگی، بلکه پیوندی برای تقویت پیوندهای خانوادگی و اجتماعی است. با ورود فضای مجازی، این فرایند از الگوهای سنتی به سمت تعاملات دیجیتال سوق یافته که نیازمند بازاندیشی است.

---

[۱] «افحسبتم انّما خلقناکم عبثاً...»، (مؤمنون: ۱۱۵).

[۲] «... انّا لله و انا الیه راجعون»، (بقره: ۱۵۶).

[۳] «... ما هی الّا حیاتنا الدنیا نموت و نحیی و ما یهلکنا الّا الدهر...»، (جاثیه: ۲۴).

۲-۱ تعریف فضای مجازی

در هنگام بحث درباره فضای مجازی، اغلب افراد به یک دستگاه کامپیوتر متصل به اینترنت فکر می‌کنند، در حالی که این فقط یک بخش کوچک از فضای مجازی است. فضای مجازی به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و مسائل مخابراتی، بدون در نظرگرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می شود. یک سیستم آنلاین، نمونه‌ای از فضای سایبر است که کاربران آن می‌توانند از طریق ایمیل با یگدیگر ارتباط برقرار کنند. برخلاف فضای واقعی، در فضای سایبری به جابه جایی‌های فیزیکی نیاز نیست و همه کارها فقط از طریق فشردن کلیدها یا حرکات«موس» انجام می‌شود. این عدم جا به جایی فیزیکی، محققان را واداشت که به مطالعه برخی شباهت‌ها فضای سایبر با حالت‌های ناهوشیاری، به ویژه حالت‌های ذهنی که در رویاها ظاهر می شوند، بپردازند.(ابو، ۱۳۸۵، ص ۴۷۲)

این فضا به عنوان یک شبکه جهانی گسترده عمل می‌کند که شبکه‌های رایانه‌ای مختلف با اندازه‌های گوناگون و حتی رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای متنوع و قراردادهای ارتباطی به هم متصل می‌کند.(دهقان، ۱۳۸۴، ص ۷۲-۴۵)

بر این اساس فضای مجازی به عنوان یکی از جدیدترین ابزارهای ارتباطی، می‌تواند بستری مناسب برای ترویج آموزه‌های دینی فراهم کند، این فضای دیجیتال با امکانات گسترده خود، به سرعت می‌تواند آموزه‌های دینی را به دست مخاطبان برساند.(علیزاده، ۱۳۹۹، ص ۷۷). این امر به ویژه در جوامع با دسترسی بالا به اینترنت و تلفن‌های هوشمند بیشتر مشهود است.(جمشیدی، ۱۴۰۱، ص ۶۶)

۲. ابعاد مختلف آسیب‌های همسرگزینی در فضای مجازی

ازدواج یکی از مهم ترین رویدادهای زندگی انسان محسوب می شود به طوری که حاصل آن تشکیل کانون خانواده به عنوان مهم ترین و پایدارترین نهاد تربیتی در جامعه است . خانواده در ایران جایگاه اساسی دارد یکی از مسائلی که تشکیل کانون خانواده را تهدید می کند اشتباه در انتخاب همسر است ازدواج اینترنتی در ایران پدیده جدیدی است و نشان می دهد که صحبت و گفتگو و دوستی در فضای مجازی در حال تبدیل شدن به یک فرهنگ شده است. آسیب های ازدواج اینترنتی بسیار زیاد است که در این مقاله در چهار بخش اصلی بررسی می‌شوند.

در قرآن کریم آمده است: «وَقُل رَّبِّنَا لَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا» بقره: ۲۸۶)؛ این آیه به ضرورت «رحمت و بخشش» در روابط انسانی اشاره دارد و می‌تواند به مشاوران در راهنمایی زوج‌ها برای حل مشکلات کمک کند.

- **تقویت مهارت‌های ارتباطی و فرهنگی در فضای مجازی**

«تقویت مهارت‌های ارتباطی» و آگاهی فرهنگی در فضای مجازی برای کسانی که در این فضا به جستجوی شریک زندگی هستند، امری ضروری است. افراد باید از روش‌های مؤثر برای برقراری ارتباط سالم و صادقانه در دنیای دیجیتال آگاه شوند و مهارت‌های لازم برای مقابله با چالش‌های ارتباطی در فضای مجازی را بیاموزند. این مهارت‌ها می‌توانند به افراد کمک کنند تا از «سوء تفاهم‌ها» و «اختلافات فرهنگی» در روابط آنلاین جلوگیری کنند و روابط سالم‌تری ایجاد نمایند.

در منابع اسلام، تأکید زیادی بر «اخلاق در تعاملات» و «دوری از فریب» در روابط انسانی شده است. این آموزه‌ها باید در روابط آنلاین نیز مورد توجه قرار گیرند.(رستمی و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۱۵-۱۰)

- **آموزش سواد رسانه‌ای**

آموزش سواد رسانه‌ای به تمام اعضای خانواده برای مصرف استفاده از رسانه‌ها و آگاهی از رسانه‌های نیاز است. این شامل مهارت‌های تفکر انتقادی برای تحلیل پیام‌های رسانه‌ای، درک نظرات و تأثیرات احتمالی و انتخاب آگاهانه در مورد مصرف رسانه است.(لبیبی، ۱۴۰۴، ص۶).

- **تدوین چارچوب‌های قانونی**

ایجاد قوانین جامع برای نظارت بر پلتفرمهای همسرگزینی، احراز هویت کاربران، و پیشگیری از جرایم سایبری (احمدی، ۱۳۹۹، ص ۱۰۰).

- **توسعه پلتفرم‌های بومی**

طراحی پلتفرم‌های همسرگزینی بومی امن و معتبر برای افراد در فرآیند آشنایی آنلاین تا جلوی کلاهبرداری‌ها و نقض حقوق افراد گرفته شود. البته این پلتفرم‌ها باید با رعایت ارزش‌های فرهنگی ایرانی و نظارت دقیق بر فعالیت کاربران باشند. (حسینی، ۱۴۰۱، ص ۱۰۵).

نتیجه‌گیری

همسرگزینی آنلاین به‌عنوان یک پدیده نوین و رو به رشد در دنیای دیجیتال امروز، به‌ویژه در جوامع ایرانی که پیوندهای فرهنگی و اجتماعی عمیقی با فرآیندهای سنتی ازدواج دارند، با چالش‌ها و آسیب‌های متعددی روبرو است. این پدیده که به‌طور فزاینده‌ای جایگزین آشنایی‌های سنتی شده است، در کنار مزایای خود، آسیب‌هایی را نیز به همراه دارد که می‌تواند تأثیرات عمیقی بر فرد، خانواده و جامعه بگذارد. این آسیب‌ها در چهار حوزه اصلی «شناختی، عاطفی، اجتماعی و قانونی» قابل شناسایی هستند که هر یک به‌نحوی در فرآیند انتخاب شریک زندگی و ساخت روابط خانوادگی تأثیرگذارند.

در «حوزه شناختی»، پدیده همسرگزینی آنلاین به دلیل محدودیت‌های ارتباطی فضای مجازی و تصویرسازی‌های نادرستی که از طرف مقابل ایجاد می‌شود، ممکن است افراد را به تصمیمات اشتباه و انتخاب‌های غیرواقعی سوق دهد.

در «حوزه عاطفی»، به‌ویژه در روابطی که در فضای مجازی شکل می‌گیرند، ممکن است احساسات و ارتباطات عاطفی دچار آسیب شده و افراد دچار «بی‌اعتمادی» و «تنهایی» شوند که می‌تواند به کاهش کیفیت روابط و نارضایتی‌های عاطفی منجر گردد.

در «حوزه اجتماعی»، همسرگزینی آنلاین با ایجاد اختلالات در روابط اجتماعی و کاهش تعاملات حقیقی، می‌تواند موجب «از بین رفتن روابط خانوادگی» و تضعیف پیوندهای اجتماعی شود.

در «حوزه قانونی»، همسرگزینی آنلاین با مشکلاتی از جمله «نقض حریم خصوصی»، «کلاهبرداری‌های مالی» و «نواقص قانونی در ثبت ازدواج‌ها» روبه‌رو است.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که همسرگزینی آنلاین، اگرچه فرصت‌هایی برای آشنایی و ارتباط فراهم می‌آورد، اما آسیب‌های زیادی دارد که نمی‌توان نادیده گرفته شود. آگاهی‌رسانی به افراد در مورد آسیب‌ها و چالش‌های این نوع آشنایی و توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی این پدیده از اهمیت بالایی برخوردار است. بنابراین، در راستای بهبود کیفیت روابط انسانی و کاهش آسیب‌های همسرگزینی آنلاین، ضروری است که این مسأله به‌طور جامع و علمی در سطح جامعه مطرح و مورد توجه قرار گیرد.

منابع

- **قرآن کریم**
- **نهج البلاغه**

۱. ابن‌منظور، محمدبن‌مکرم، **لسان العرب**، تحقیق: جمال‌الدین میردامادی، بیروت: دارالفکر–دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ه ق.
۲. ابو، بوسا، **امپریالیسم سایبر**، ترجمه: پرویز علوی، تهران: انتشارات ثانیه، ۱۳۸۵ ه ش.
۳. احمدی، مهدی، **نقش رسانه های جدید در ترویج ارزش های دینی**، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، دوره ۲۳، شماره ۲، ۱۳۹۹ ه ش.
٤. اسلامی، محمد، **بررسی آسیب‌های شناختی و تاثیر آن‌ها بر روابط اجتماعی و زناشویی**، پژوهش‌های روان‌شناختی، شماره ۲۳، ۱۴۰۰ ه ش.
٥. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، **غررالحکم و دررالکلم**، ترجمه: مصطفی درایتی، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ ه ق.

٦. جعفری، سید حسین؛ هاشمی، علی، **راه‌حل‌های حقوقی در همسرگزینی آنلاین**، پژوهش‌های حقوقی خانواده، شماره ۳۰، ۱۴۰۰ ه ش.

۷. جمشیدی، حسن، **دینی بودن در عصر دیجیتال**، قم: انتشارات معارف، ۱۴۰۱ ه ش.

۸. جوهری، اسماعیل‌بن‌حماد، **الصحاح**، تاج اللغة و صحاح العربیه، تحقیق: احمد عبدالغفور عطار، بیروت: دارالعلم للملایین، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه ق.

۹. دهخدا، علی‌اکبر، **لغت‌نامه دهخدا**، تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳ه ش.

۱۰. دهقان، علیرضا، **قماربازی اینترنتی**، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره پیاپی ۲ و ۳، ۱۳۸۴ ه ش.

۱۱. رجبی، غلامرضا؛ حمیدی، امید؛ امان الهی فرد، عباس؛ اصلانی، خالد، **پ‌ی کاوی تجربه زیسته رضایت زناشویی زوجین دارای تفاوت فرهنگی**، نشریه مشاوره و روان درمانی خانواده، دوره ۸، شماره ۱، پیاپی ۲۵، ۱۳۹۷ ه ش.

۱۲. رستمی، فریبا؛ شفیعی، نسرین، **بررسی تاثیر فضای مجازی بر روابط زناشویی و طلاق‌های آنلاین**، مجله مطالعات اجتماعی ایران، شماره ۱۱، ۱۳۹۹ ه ش.

۱۳. رستمی، مصطفی؛ صیدی، زهرا؛ صیدی، سکینه؛ غلامی، مصطفی، **نقش فضای مجازی در افزایش مهارت های ارتباطی بین دانش آموزان**،اولین کنفرانس بین المللی حقوق، مدیریت، علوم تربیتی، روانشانسی و مدیریت برنامه ریزی آموزشی، ۱۴۰۲ ه ش.

۱۴. رفیعی، فاطمه؛ پورمحمدی، محمد، **بررسی وابستگی‌های عاطفی در روابط مجازی و تاثیر آن بر انتخاب شریک زندگی**، مجله روان‌شناسی خانواده، شماره ۶، ۱۳۹۹ ه ش.

۱۵. سعدی، رضا؛ یارمحمدی، سمیرا، **موانع حقوقی تنظیم قراردادهای ازدواج آنلاین**، مجله حقوقی بین‌الملل، شماره ۲۸، ۱۳۹۸ ه ش.

۱۶. سیدمحمدی، محمود؛ احمدی، ناصر، **توقعات غیرواقعی و تاثیر آن بر روابط زناشویی**، پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، شماره ۱۷، ۱۳۹۸ ه ش.

۱۷.شاملو، علی اکبر، **نظارت خانواده براطلاعات و ارتباطات فرزندان در شبکه های اجتماعی از منظر اخلاق، اخلاق**، دوره جدید، شماره ۲۸، پیاپی ۵۰، ۱۳۹۶ ه ش.

۱۸.شاه محمدی، غلامرضا؛ اکباتانی، سمیه، **پیشگیری مبتنی بر فناوری اطلاعات از آسیب‌های فضای مجازی**، نشریه نظم و امنیت انتظامی، شماره ۱، پیاپی ۲۹، ۱۳۹۴ ه ش.

۱۹.علیزاده، سارا، **فضای مجازی و دین**، مشهد: انتشارات رضوی، ۱۳۹۹ ه ش.

۲۰.لبیبی، محمدمهدی، **رسانه و ناهنجاری‌ها در خانواده**، ویستا، ۱۴۰۴ ه ش.

۲۱.محمدی، سید مصطفی؛ کریمی، رضا، **آسیب‌های حقوقی نقض حریم خصوصی در همسرگزینی آنلاین**، مجله حقوقی و اجتماعی، شماره ۵۲، ۱۴۰۱ ه ش.

۲۲.محمدیاری، قاسم؛ جباری، کامران؛ قنبری، سمیه، **شکست‌های عاطفی دانش آموزان دختر و ارتباط آن با استفاده از شبکه های مجازی و برنامه های شبکه های ماهواره**، فصلنامه مطالعات فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، دوره ۱۶، شماره ۵۷، ۱۴۰۰ ه ش.

۲۳.مطهری، مرتضی، **شناخت**، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۷ ه ش.

۲٤.مطهری، مرتضی، **مجموعه آثار**، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۸ ه ش.

۲۵.معمار، ثریا؛ عدلی پور، صمد؛ خاکسار، فائزه، **شبکه های اجتماعی مجازی و بحران هویت**، نشریه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۱، شماره ۴، ۱۳۹۱ ه ش.

۲٦.مهدوی، پیمان و احمدی، محمد، **نواقص قانونی ثبت ازدواج آنلاین: چالش‌ها و راه‌حل‌ها**، مجله حقوق خانواده، شماره ۶۰، ۱۴۰۰ ه ش.

۲۷.یوسفی، فرشاد؛ حسین‌پور، علی، **کلاهبرداری‌های آنلاین در همسرگزینی مجازی: چالش‌ها و راه‌حل‌ها**، پژوهش‌های حقوقی اجتماعی، شماره ۴۰، ۱۳۹۹ ه ش.